Przystanek historia

https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/80224,Konspiracja-mlodziezowa-na-wsi-mazowieckiej.html

Ze zbiorów Autora

ARTYKUŁ

Konspiracja młodzieżowa na wsi mazowieckiej

OKRES HISTORYCZNY

(1945-1948) Pierwsze lata Polski Ludowej (1948-1956) Stalinizm w Polsce

Autor: GRZEGORZ ŁESZCZYŃSKI 29.03.2021

Spośród wielu powojennych podziemnych organizacji młodzieżowych znaczna część działała na Mazowszu. Jedną z największych była Obrona Konspiracyjna Polskiego Stronnictwa Ludowego, znana częściej pod nazwą Polska Szturmówka Chłopska.

Jej twórcą i liderem był Henryk Bąk „Burza”, który od wczesnej młodości podjął walkę z komunizmem i prowadził ją do końca PRL-u. Dorastał w środowisku chłopskim podgrójeckiej wsi Lisów związanej z tradycją sadowniczą, a politycznie bardzo silnie z ruchem ludowym. Tam też przyszedł na świat 19 listopada 1930 r. Z racji wieku nie mógł czynnie włączyć się w walkę zbrojną podczas wojny, jednakże obserwował starszych kolegów, którzy byli dla niego wzorem przy organizowaniu własnych struktur konspiracyjnych kilka lat później.

Ubecy, chcąc uzyskać od Bąka informacje o członkach PSL, kilkakrotnie przystawiali mu twarz do gorącego pieca. Mimo tortur nie ugiął się, nikogo nie wydał, a doznane cierpienia tylko wzmogły w nim chęć dalszej walki z nieludzkim ustrojem.

Pierwsze doświadczenia

Pierwszym i nad wyraz bolesnym zderzeniem się z terrorem komunistycznym był dla niego rok 1947. Przed sfałszowanymi przez władze wyborami do Sejmu Ustawodawczego agitował na rzecz PSL, rozdając ulotki przed kościołem w Goszczynie. Z ruchem ludowym, do którego wciągnął go starszy brat, związany był już od lat szkolnych jako członek ZMW „Wici”. Swoją aktywność polityczną przypłacił aresztowaniem przez PUBP w Grójcu i ciężkim przesłuchaniem w tamtejszym areszcie. Ubecy, chcąc uzyskać od niego informacje o miejscowych członkach PSL, kilkakrotnie przystawiali mu twarz do gorącego pieca. Mimo tortur Bąk nie ugiął się, nikogo nie wydał, a doznane cierpienia tylko wzmogły w nim chęć dalszej walki z nieludzkim ustrojem.

Henryk Bąk. Fot. ze zbiorów rodzinnych

Już nieco ponad rok po zatrzymaniu i brutalnym śledztwie założył organizację niepodległościową – OK PSL. Było to najprawdopodobniej wiosną 1948 r. (brak dokładnej daty, ale pierwsze dokumenty w postaci rozkazów i wytycznych pochodzą z tego właśnie okresu). Oprócz Bąka w skład organizacji weszło w początkowym okresie kilku jego kolegów z rodzimych stron: Herman Dąbrowski, Stefan Pietrusiński, Czesław Owczarek i Henryk Kosut. Była to organizacja o charakterze propagandowym i militarnym, całkowicie niezależna od jakichkolwiek działających w podziemiu innych struktur niepodległościowych czy emigracyjnych partii politycznych. Wręcz odcinająca się od nich. Bąk tłumaczył to tym, że

> „linia wszystkich innych organizacji jest sprzeczna z linią polityczną P[olskiej] S[zturmówki] Ch[łopskiej] i przy połączeniu organizacji lub nawiązaniu ściślejszego kontaktu nasza PSCh musiałaby zmienić swoją linię, przez co nie miałaby takiego wpływu w masach chłopskich”[1].

OK PSL i Polska Szturmówka Chłopska

Młodzi mężczyźni, podobnie jak i Bąk, nie mieli wcześniej żadnego poważniejszego doświadczenia w konspiracji. Za cel przyjęli początkowo prowadzenie działalności informacyjnej wśród ludności wiejskiej. Polegało to na wydawaniu i kolportowaniu odezw, ulotek, a najczęściej – przekazywaniu chłopom bezpośrednich komunikatów w formie ustnej, informujących o niebezpieczeństwach płynących

z kolektywizacji wsi, działalności partii komunistycznej, zagrożeniach, jakie niesie ze sobą dla państwa nowy ustrój. Zbierano również dane o członkach PZPR na obszarach działania OK PSL, a więc w powiecie grójeckim, a później także w Warszawie.

Dom rodzinny Bąków, obecnie już nieistniejący, widok z 2008 r. Fot. ze zbiorów Autora

Choć w nazwie organizacji występuje PSL, to jednak nie była ona młodzieżową przybudówką tej partii, nawet do tego nie aspirowała. Wręcz przeciwnie, po ucieczce Stanisława Mikołajczyka i porozumieniu się części działaczy z prokomunistycznym Stronnictwem Ludowym, starano się odciąć od jej struktur, podkreślając jedynie więź z niepodległościowym ugrupowaniem kierowanym do 1947 r. przez Mikołajczyka. W 1950 r. Bąk zmienił nazwę organizacji na Polska Szturmówka Chłopska, ukierunkowując ją na typowo militarny charakter. Co ciekawe, zbiegło się to w czasie z niemal całkowitym już rozbiciem struktur drugiej konspiracji. Być może Bąk upatrywał tu możliwość zajęcia miejsca starszych kolegów i kontynuowania partyzantki antykomunistycznej[2].

> Najprawdopodobniej wiosną 1948 r. Bąk założył organizację niepodległościową – OK PSL. Miała charakter propagandowy i militarny, była niezależna od działających w podziemiu innych struktur niepodległościowych czy emigracyjnych partii

politycznych, a wręcz odcinała się od nich.

Struktura i zaplecze społeczne organizacji

Polska Szturmówka Chłopska dzieliła się na dwie grupy: polityczną (agitacyjną) i bojową. Do zadań tej pierwszej należały m.in. werbunek nowych członków, przeprowadzanie szkoleń politycznych, rozpoznanie polityczne, propaganda. Druga natomiast odpowiadała za szkolenia wojskowe, gromadzenie środków do walki oraz wykonywanie akcji bojowych. Organizacja podlegała również podziałowi terytorialnemu. Ponieważ z założenia miała charakter ogólnopolski, w związku z tym kraj podzielono na obwody odpowiadające obszarowi województwa, podobwody – składające się z kilku powiatów z danego województwa, okręgi (powiaty), podokręgi (kilka gmin), rejony (jedna gmina) i podrejony – część gminy, a więc kilka lub jedna wieś. Na czele poszczególnych obszarów stało kierownictwo, które składało się z prezesa odpowiedzialnego za całokształt działalności organizacyjnej na podległym sobie terenie; sekretarza – zastępcy prezesa ds. politycznych i propagandowych oraz komendanta – odpowiedzialnego za działalność wojskową i jednocześnie zastępcy prezesa ds. militarnych. Ponadto przy kierownictwie obwodu i podobwodu istniały komórki, zaś na szczeblu okręgu i podokręgu – placówki. Na ich czele stali kierownicy sprawujący nadzór nad podkomendnymi i przełożonymi niższych szczebli[3]. I tak, najlepiej zorganizowany teren powiatu grójeckiego wchodził w skład Okręgu nr 1 założonego przez Bąka. Obejmował gminy Błędów, Promna, Rykały. Niewielkie, kilkuosobowe struktury organizacji udało się stworzyć również w Świętokrzyskiem, a nawet we Wrocławiu, poprzez kilku „emisariuszy" z Warszawy.

Organizację tworzyli przede wszystkim mężczyźni pochodzenia chłopskiego i robotniczego w wieku od osiemnastu do około trzydziestu lat. Pod względem przekroju społecznego nie odbiegała ona w zasadzie od innych formacji niepodległościowych. To polska wieś bowiem stanowiła główny trzon opozycji antykomunistycznej w tym okresie. Wiązało się to z jednej strony z niechęcią do wprowadzanej siłowo kolektywizacji, z drugiej – z jawnie antyreligijnym charakterem nowej władzy, który był w większości nie do przyjęcia dla tradycyjnych środowisk chłopskich. Kiedy Bąk przeniósł się w 1949 r. do Warszawy, gdzie rozpoczął studia prawnicze, również wśród osób o takim pochodzeniu szukał potencjalnych kandydatów.

Profil bojowy

Po zmianie profilu organizacji młodzi ludzie zaczęli gromadzić broń z czasów okupacji niemieckiej, która była ukrywana w chłopskich zagrodach. Rozpoczęto też na szerszą skalę przyjmowanie nowych członków. Każdy z nich przybierał pseudonim konspiracyjny oraz składał przysięgę na wierność organizacji, po czym Bąk polecał mu jako jedno z głównych zadań werbowanie nowych osób oraz dalsze gromadzenie broni. W ten

sposób formacja rozrastała się, teoretycznie o ludzi zaufanych, gdyż każdy z werbujących odpowiadał za wprowadzaną w jej szeregi nową osobę.

Przeprowadzano systematyczne ćwiczenia wojskowe. Odbywały się one wieczorami w pobliżu wsi Sielec w powiecie grójeckim, jak również w innych punktach, gdzie prowadzone były przez dowódców poszczególnych jednostek. Podczas ćwiczeń używano broni palnej, którą członkowie organizacji przynosili ze sobą. Wedle zeznań Pietrusińskiego „Ryśka", PSCh posiadała ręczny karabin maszynowy, pistolet maszynowy Sten, dwa karabiny ręczne, skrzynkę amunicji do rkm-ów i dwie niepełne skrzynki do karabinów i pistoletu maszynowego, sześć pistoletów ręcznych, trzy lub cztery granaty zaczepne, nożyce do przecinania drutów telefonicznych i słupołazy oraz busolę artyleryjską. Broń, podobnie jak i dokumenty organizacji (przede wszystkim rozkazy i raporty) przechowywane były w specjalnie do tego przygotowanych skrytkach[4].

> UB rozpracował PSCh od środka dopiero po rozpoczęciu przez Bąka działalności w Warszawie. Akcji tej nadano kryptonim „Trójka". Dzięki pozyskanej agenturze, ubekom udało się poznać plany, jak i dane najważniejszych członków PSCh.

Dokonano kilku akcji zbrojnych wymierzonych w działaczy komunistycznych z powiatu grójeckiego. Pierwsza udokumentowana miała miejsce w grudniu 1948 r. w miejscowości Świdno. Celem był tamtejszy posterunek MO, z którego broń posłużyć miała dla organizacji. W czasie akcji, w wyniku wymiany ognia, ciężko ranny został komendant posterunku oraz postrzelony jeden z funkcjonariuszy. Zadanie jednakże zakończyło się niepowodzeniem – Bąk i towarzyszący mu koledzy musieli się wycofać i ewakuować do pobliskiego lasu. Wiosną 1950 r., we wsi Dziarnowo, dokonano napadu na mieszkanie kasjera spółdzielni „Samopomoc Chłopska", który przechowywał w domu pieniądze z utargu. W wyniku wszczęcia alarmu przez domowników doszło do strzelaniny z przybyłymi na miejsce funkcjonariuszami MO i ORMO. Pieniądze posłużyć miały na potrzeby organizacyjne. Ostatnią akcją PSCh, potwierdzoną w dokumentach i zakończoną tym razem sukcesem, był zabór maszyny do pisania dokonany w Kolonii Kozietułach w sierpniu 1950 r. Należała ona do urzędnika państwowego, któremu pozostawiono pokwitowanie z informacją, że maszynę zabrała organizacja PSCh, zapewniając przy tym, że w przyszłości otrzyma za nią odszkodowanie. Wiadomo, że planowano więcej tego typu działań, jednakże zaniechano ich z braku wystarczającego, profesjonalnego przygotowania oraz z powodu rozpoczętej przez bezpiekę dekonspiracji struktur PSCh. Niewątpliwie zapał tych młodych ludzi przekraczał ich możliwości i umiejętności.

Broń i... Fot. z zasobu IPN

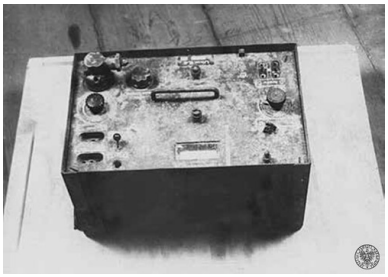

...radiostacja należące do PSCh, zarekwirowane przez UB, ok. 1952 r. Fot. z zasobu IPN

„Opanowanie Wojska”

Oprócz werbunku ochotników cywilnych spośród ludności wiejskiej i przedstawicieli środowiska studenckiego, na początku 1950 r. Bąk podjął ryzykowną, a zarazem wręcz niemożliwą misję. Postanowił opanować struktury ludowego Wojska Polskiego. Akcja nosiła kryptonim „O.W.” („Opanowanie Wojska”). Bąk, obawiając się, że w wypadku konfliktu krajów zachodnich ze Związkiem Sowieckim, komuniści zlikwidują polską armię w obawie przed jej opowiedzeniem się po stronie państw demokratycznych, nakazał członkom swej organizacji wstępowanie do wojska i prowadzenie wśród żołnierzy akcji propagandowej, by włączyć ich w struktury konspiracyjne i przygotować do przyszłego powstania. W tym celu należało najpierw przekonać kadrę dowódczą do słuszności idei OK PSL/PSCh, a następnie skierować armię polską przeciwko siłom sowieckim i polskim władzom komunistycznym. Odbywający zasadniczą służbę wojskową członkowie organizacji zobowiązani byli również przekazywać zastrzeżone informacje ze swych jednostek oraz

informować o bieżącej sytuacji na ich terenie. Plan ten, absolutnie niewykonalny, zakończył się tragicznie. Odpowiedzialny za jego koordynację Pietrusiński, jeden z najbliższych przyjaciół Bąka, po zatrzymaniu przez władze wojskowe został skazany wyrokiem Wojskowego Sądu Okręgowego na karę śmierci; i jako jedyny z organizacji stracony w 1953 r.

Rozpracowanie organizacji i wyroki

Formacja praktycznie już od chwili powstania była rozpracowywana przez ubeków. Jeszcze w okresie funkcjonowania pod nazwą OK PSL, a szczególnie po serii napadów na placówki państwowe w latach 1948–1950, Urząd Bezpieczeństwa za wszelką cenę usiłował dotrzeć do jej struktur i kadry kierowniczej. Jednak ubecy rozpracowali PSCh od środka dopiero po rozpoczęciu przez Bąka działalności w Warszawie. Akcji tej nadano kryptonim „Trójka". Dzięki pozyskanej agenturze, ubekom udało się poznać plany, jak i dane najważniejszych członków PSCh.

> Pietrusiński, jeden z najbliższych przyjaciół Bąka, został skazany wyrokiem Wojskowego Sądu Okręgowego na karę śmierci i jako jedyny z organizacji stracony w 1953 r.

Do 5 maja 1952 r. zatrzymano dwadzieścia cztery osoby i ujawniono osiem. Aresztowano 115 osób z około pięciuset, jakie PSCh mogła liczyć w całym kraju. Oprócz Henryka Bąka zatrzymano jego trzech braci: Jana, Józefa i Tadeusza, z których tylko przeciwko ostatniemu umorzono postępowanie i zwolniono go z aresztu. Równolegle do aresztowań prowadzonych przez UB, rozpracowanie i zatrzymania wobec poborowych będących w strukturach organizacji prowadziła Informacja Wojskowa. Bezpiece udało się też zarekwirować część dokumentacji i duże ilości broni grójeckiej konspiracji. Zatrzymania trwały do lipca 1952 r.

W procesach politycznych prowadzonych przed Wojskowymi Sądami Rejonowymi, a w przypadku żołnierzy przed Wojskowymi Sądami Okręgowymi, zapadły surowe wyroki. Na karę śmierci skazano Henryka Bąka (z czterech paragrafów, m.in. kierowania „nielegalną organizacją" dążącą siłowo do obalenia ustroju socjalistycznego, gromadzenia oraz przechowywania dokumentów stanowiących tajemnicę państwową, posiadania broni palnej oraz napadów z jej użyciem na obiekty państwowe), Wacława Młodziankę, Dąbrowskiego i Pietrusińskiego. Na skutek odwołania skazanych Naczelny Sąd Wojskowy 15 września 1953 r. postanowił zmienić wyrok WSR w Warszawie z 27 kwietnia 1953 r.: Bąka skazał na dożywocie, a Młodziankę

na piętnaście lat więzienia; w obu wypadkach zasądził utratę praw publicznych i przepadek mienia na rzecz skarbu państwa[5]. Również Hermanowi Dąbrowskiemu Najwyższy Sąd Wojskowy wyrok zamienił na piętnaście lat więzienia (na wolność wyszedł 13 marca 1957 r.)[6].

Po kolejnych amnestiach na fali odwilży 1956 r. Bąkowi wyrok zmniejszano do dwunastu, a następnie do dziesięciu lat pozbawienia wolności. Ostatecznie z więzienia wyszedł 31 lipca 1957 r. Jako jeden z ostatnich opuścił je Młodzianko w 1958 r. Ponadto na kary więzienia od dwóch do piętnastu lat skazano 62 osoby. Również one niebawem skorzystały z amnestii. Tej możliwości odmówiono natomiast Pietrusińskiemu. Jego zamordowanie Bąk uznał za swój osobisty dramat, który odcisnął niezatarte piętno na dalszym jego życiu. W latach siedemdziesiątych wraz z kilkoma kolegami odsłonił na cmentarzu parafialnym w Przybyszewie „nielegalny" pamiątkowy obelisk ku jego czci.

W obiektywie bezpieki: Henryk Bąk (drugi z lewej) podczas odsłonięcia pamiątkowego obelisku ku czci Stefana Pietrusińskiego, Goszczyn 1977 r. Fot. z zasobu IPN

Choć z militarnego i czysto ludzkiego punktu widzenia Bąk i jego koledzy ponieśli klęskę, odnieśli jednak moralne zwycięstwo. W dobie największego terroru stalinowskiego, gdy podziemie zbrojne zostało już praktycznie rozbite, mieli odwagę wpisać się w nurt niezłomnej walki o wolność Ojczyzny. Wbrew otaczającej rzeczywistości, a nawet wobec braku szans na powodzenie. Podobnie jak tysiące młodych ludzi w innych częściach kraju, kontynuowali ideały żołnierzy, nazwanych po latach Wyklętymi lub Niezłomnymi. Dla Bąka była to również walka o ideały autentycznego ruchu ludowego uosabianego przez Mikołajczyka, do którego odwoływał się przez całe dalsze życie w swojej działalności opozycyjnej.

Tekst pochodzi z numeru 3/2019 „Biuletynu IPN”

[1] AIPN, 0207/6258, t. 5, Akta śledcze przeciwko Henrykowi Bąkowi i innym. Protokół przesłuchania H. Bąka, Warszawa 31 V 1952 r., k. 88.

[2] W dawnym powiecie grójeckim do 1946 r. działał bardzo aktywnie Ruch Oporu Armii Krajowej kierowany przez Stefana Głogowskiego „Józefa” (1910–1948). Głogowski został aresztowany w 1946 r. i wyrokiem WSR z 1947 r. stracony w 1948 r. w więzieniu mokotowskim. Miejsce pochówku do dziś nie zostało odnalezione. Zob. m.in. P. Bączek, *ROAK na ziemi grójeckiej*, „Biuletyn Informacyjny AK” 2015, nr 11 (307), s. 62–69; G. Łeszczyński, *ROAK. Cena oporu*, „wSieci Historii” 2018, nr 3 (58), s. 29–31.

[3] AIPN, 0644/237 t. 1, Struktura organizacyjna PSCh, Charakterystyka nr 43/71 nielegalnej organizacji „PSCh” istniejącej w l. 1948–1952 na terenie b. pow. Grójec i w Warszawie, założonej i kierowanej przez Bąka Henryka ps. „Burza”, Warszawa, 3 IV 1985 r., k. 74–75. Więcej szczegółów na temat struktur organizacyjnych OK PSL/PSCh zob. G. Łeszczyński, *Zwyczajny bohater. Życie i działalność Henryka Bąka (1930–1998)*, Warszawa 2013, s. 72–73.

[4] AIPN, 0207/6258, t. 4, Protokół przesłuchania podejrzanego Stefana Pietrusińskiego, Warszawa 22 V 1952 r., k. 271.

[5] AIPN, 0207/6258, t. 2, Akta dot. nielegalnej organizacji „PSCh”, Postanowienie Najwyższego Sądu Wojskowego, 5 X 1953 r., k. 315–316.

[6] J. Żaryn, *„Chłopek” – Herman Dąbrowski*, relacja zebrana przez J. Żaryna [w:] *Księga świadectw – skazani na karę śmierci w czasach stalinowskich i ich losy*, red. K. Madej, J. Żaryn, J. Żurek, Warszawa 2003, s. 1, 16 i n., gdzie szczegółowa relacja jego aresztowania i uwięzienia.

COFNIJ SIĘ